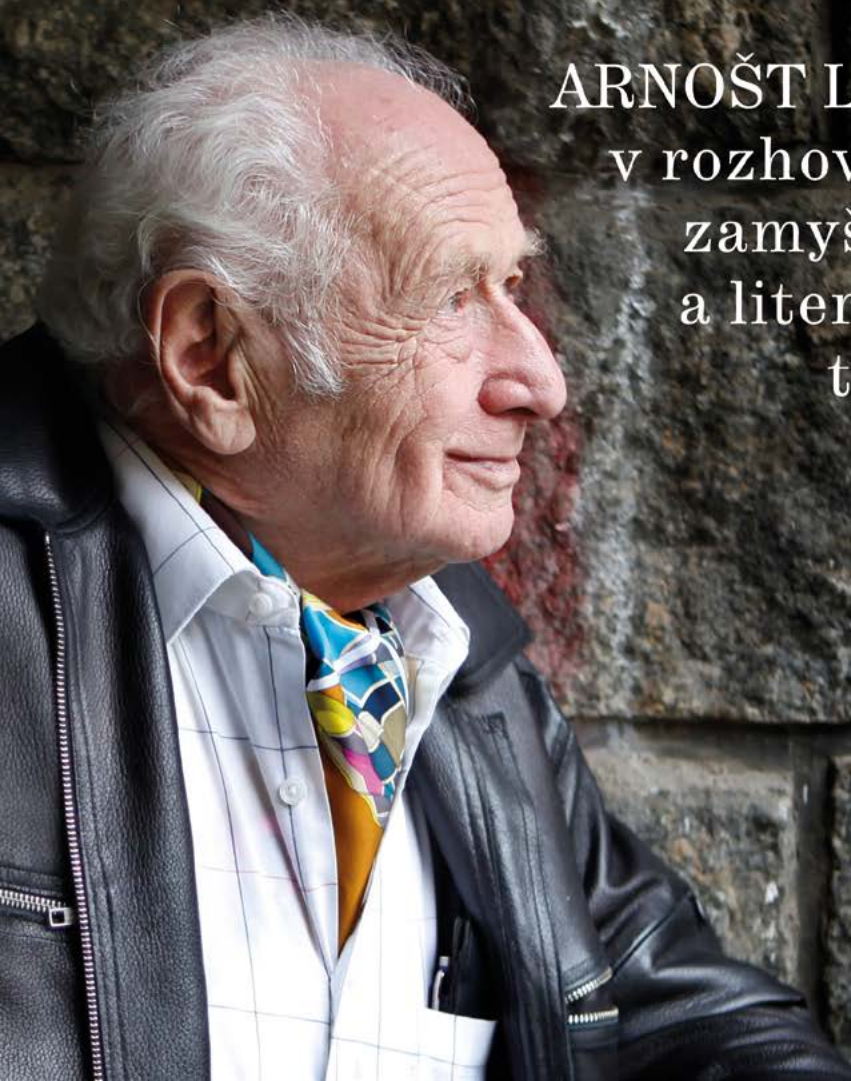

Ladislava Chateau

ŽIVOT, nebo PSANÍ?

ARNOŠT LUSTIG
v rozhovorech,
zamyšleních
a literárních
textech

Alvin Shust

Ladislava Chateau

ŽIVOT, nebo PSANÍ?

ARNOŠT LUSTIG
v rozhovorech,
zamyšleních
a literárních
textech

© Ladislava Chateau

Arnošt Lustig © dědicové Eva a Josef Lustigovi, 2024

Obálka, grafický návrh a sazba © Barbora Solperová, 2024

Fotografie na obálce © Fotobanka ČTK / Štěrba Martin

Ilustrace © Jana Nejtková

Obrazový doprovod © 2024 (viz příloha s. 215–235)

Vydal © Cattacan, s. r. o., 2024

ISBN 978-80-88349-70-9 (pdf)

*Věnuji své rodině.
I všem blízkým i památce těch,
kteří se vydání knihy už nedožili...*

*Zvláště pak knihu věnuji Arnoštu Lustigovi
a jeho ženě Věře Weislitzové-Lustigové
in memoriam*

L. Ch.

Státní fond kultury ČR

NADAČNÍ FOND OBĚTEM
HOLOCAUSTU

Vydání této knihy bylo uskutečněno
za finanční podpory
hlavního města Prahy,
Státního fondu kultury ČR,
Nadačního fondu obětem holocaustu,
Nadace Židovské obce v Praze
a společnosti INOS Zličín, a.s.

*Peklo není dole, ve středu země, v štěrbinách hor;
ale nahoře, na povrchu země, v každém člověku,
pod hvězdami, pod obrovskou, lhostejnou klenbou
nebe. V každé uniformě, kulce, biči a psovi,
kterého poštvou proti lidem, řekl Vili Feld.*

— Arnošt Lustig, *Veselý zpěv mrtvých ptáků*

*Začíná věčná tma a bude strašná.
Co bude, až lidi zpozorují, že už není slunce?*

— Arthur Rimbaud, *Sezóna v pekle*

*Nuselský hotel Union, místo mých rozhovorů
s Arnoštem Lustigem. Dnes se kavárna změnila k nepoznání,
už dávno zmizel kulatý stoleček za širokým oknem,
u kterého jsme sedávali, povídali si a zapisovali...*

Poděkování

Děkuji časopiseckým redakcím, které mi před lety umožnily publikování rozhovorů s Arnoštem Lustigem, nyní vycházejících knižně. Děkuji tímto bývalému redaktorovi literárního obtýdeníku *Tvar* Michalu Škrabalovi, díky němuž na stránkách *Tvaru* vyšla většina těchto rozhovorů. Za totéž děkuji šéfredaktorovi už zaniklých *Literárních novin* Petru Bílkovi, stejně tak děkuji šéfredaktorovi brněnské, již rovněž nevycházející revue *Konec konců* Antonínu Hošťálkovi za publikování několika rozhovorů. Děkuji všem, kteří mne při této literární práci podporovali, děkuji svému manželovi Pascalovi, stejně tak i polským přátelům Miře a Zbyszkovi Sokalovým, kteří mne provázeli muzeem v Osvětimi. Děkuji filologovi Antonínu B. Schulzovi za čas a pozornost při přípravě textů k vydání, k němuž dochází až po mnoha letech v mírně pozměněné podobě. Samozřejmě děkuji také své sestře Janě Nejtkové, která moji knihu doprovodila svými ilustracemi.

A je mi potěším vyjádřit svou vděčnost rovněž Evě Lustigové a jejímu bratrovi Josefu Lustigovi za jejich zájem a cenné připomínky při závěrečné podobě této publikace. Můj velký dík patří i Stáně Findejsové a Vladislavu Dudákovi, bez jejichž obětavosti a přátelství by tato kniha nevyšla.

*Kdyby mně zbývalo třináct vteřin, tak bych si
vodepjal hodinky, aby mě to neznervózňovalo,
pak bych si udělal rychle dobrý kafe, nebo bych si
ho nalil, v klidu bych si ho vypil a pak bych si řekl,
jaká je to kravina, jak rychle ten život prchá,
že už mám jen dvě vteřiny, a opřel bych se
hluboko do židle, abych odešel spokojen, v klidu.
A nejraději bych se vypařil.*

— filmový dokument *Tvoje slza, můj déšť:*
Přítomnost Arnošta Lustiga,
režie Eva Lustigová, 2012

Úvod

*Mé myšlenky
se velice nepodobají dýmu
jsou spíše podobny
olovu kanoucímu*

*a srdce není
vyplašený pták
bije jak zvon
a jde těžce tak*

— Jiří Daniel, *Verše*

V příjemném rozpoložení člověk nenapíše nic dobrého, řekl kdysi francouzský spisovatel André Gide. Nevím, o kom by jeho slova mohla platit více než o Arnoštu Lustigovi, který nepochybně patří k nejvýznamnějším českým prozaikům.

Arnošt Lustig ve svých knihách zachytil svoji prožitou extrémní zkušenost. Zkušenost přeživšího hrůznou nacistickou perzekuci. Už v patnácti poznal Terezín, pak Osvětim, Buchenwald, zažil transporty smrti a zachránil se dramatickým útekem z posledního z nich. Napsal o tom strhující povídku *Tma nemá stín*, vyprávění o útěku dvou židovských chlapců, Manyho a Danyho, z transportu a o jejich strastiplné cestě domů do Prahy (Arnošt Lustig: *Démanty noci*, Mladá fronta, 1958; stejnojmenný film natočil v roce 1964 režisér Jan Němec).

Významné a základní místo v Lustigově literární tvorbě má právě tato extrémní zkušenost, život v blízkosti smrti se stal i hlavním motivem jeho díla; ztvárnění Zla, ponižování a trýznění. Jinými slovy – život v mezní situaci. Arnošt Lustig však nevnímá utrpení jako zdroj statečnosti či výjimečnosti. Naopak. Jak výstižně napsal Vladimír Karfík v doslovu k jeho povídkové knize *Modrý den: Hodnota Lustigových povídek spočívá v tom, že i v terezínském ghettu, v lágrech, evokují každodennost, že uprostřed utrpení a lidských tragédií dokázaly zachytit žízeň po životě, a právě toto sdělení propůjčuje autorovu zážitku holocaustu neskutečnou sílu.*

V Lustigových příbězích žijí lidé v mnoha podobách a situacích; vystupují ze zapomnění a přinášejí nám svědectví o své těžce sdělitelné zkušenosti. Autor nechce, aby osudy, které poznal, zůstaly zapomenuty. Na stránkách jeho literárního díla se sbíhají vzpomínky i zapomnění, ale hlavně touha po životě. Jan Suk v doslovu ke knize *Arnošt Lustig: Interview II, vybrané rozhovory 1979–2003* (C.A.T. International, 2004) napsal, že *paměť tak u Lustiga souznívá s pojmem nesmrtelnosti duše a jejího vzkříšení.*

Lustig vrací další, alespoň literární život těm, kterým se náhle a nepochopitelně zhroutil celý svět. Jeho postavy jsou nejčastěji dívky, ženy, děti, starci, tedy lidé, kteří jsou nejméně schopni čelit utrpení, násilí a brutalitě. Autor tak činí nenuceně, ale s hlubokým vhledem do lidské duše, existence a prožívání. Nejvíce ho patrně inspirovaly ženy, možná proto, že byly zranitelnější, odpovědné za děti, rodiny, a tak někdy byly i váhavější, útěk, exil nebo úkryt odkládaly, někdy jim možná i chyběla jistá podnikavost nutná k vlastní záchraně. Pro ženy bývá i obtížnější porušit zákon, nařízení, vyhlášku. Mnohdy si včas neuvědomily, nevěděly, že i poslušnost může být ďáblova past. V této souvislosti se mi vybavuje Lustigova krátká drásavá povídka *Cizí maminka*, ta vyšla v *Židovské ročence* 5724, 1963–1964. Psal se rok tisíc devět set

čtyřicet dva, mladá židovská maminka nepropadla šílenství ani jiné duševní nemoci, propadla však zoufalství a úzkosti. Jako by tušila smrt a ve smrti jí chtěla uniknout. Jednoho podzimního dne, uštvaná nacistickou smečkou, pokusí se dobrovolně opustit tento svět. Zachrání ji malý klučina, starší kamarád jejího synka. Už je to dobré, řekl rychle doktor. A nahlas opakoval: *Když je nám zima nebo teplo, jsme zase v pořádku. (...) Tak se to nesmí dělat, poznamenal. Takhle by to Němci vyhráli bez boje. (...) Žena se znovu rozplakala. Doktor hlasitě vdechoval. Pozoroval květy gladiol, které jí asi někdo přinesl, ještě než se to stalo. Chlapec začal opékat chléb. Dělán to pro tři, řekl a žena přikývla.*

Osud žen byl o to horší, že byly vystaveny sexualizovanému násilí. Lágr je víc proti ženám než proti mužům, říká titulní postava Lustigova románu *Colette*. Stejně jako v příběhu *Krásné zelené oči* odpovídá stručně plachá zrzka Kůstka, Hanka Kaudersová, v smutném dialogu: „*Bylas v říši živočichů.*“ „*Snad.*“ „*Byli v uniformách.*“ „*Někdy bez.*“ Ale možná, že ženské postavy ho fascinovaly ještě z jiného důvodu, jak o tom na jednom místě hovoří v útlé knížce *O ženách*, že *láska staví neviditelný most, na kterém se setkávají a smiřují rozdíly mezi myšlením a vnímáním muže a ženy a ženy a muže. (...) Láska je svorník mezi milujícími, který překoná všechno, někdy i smrt.*

V knize *Ulice ztracených bratří* vypravuje Arnošt Lustig zasaňující vzpomínku, která se mu nesmazatelně vryla do paměti. V Auschwitzu-Birkenau každý večer čekal, až uslyší zpěv z ženského lágru. Když poslali matky nebo dcery do plynové komory, ostatní ženy večer pro pozůstalé zpívaly, aby je utěšily. Postižené ženy se k nim přidaly, a tak zpívaly všechny celou noc, dokud nacisté neodvázali psy nebo nezačali střílet. *Věděl jsem, píše autor, že ženy zpívají jen tehdy, když byl někdo zabit. (...) Píšu o ženách rád. Proč? Vzrušují mne. Učí mě nejhlubšímu tajemství života. Chci to tajemství poznat? Nikdo ho nezná, ani ženy samotné. (Arnošt Lustig, Odpovědi, Rozhovory Harryho Jamese Cargasse*

a Michaela Bauera s Arnoštem Lustigem a esej Byrona Sherwina, překlad Miloš Macháček a Ivana Bozděchová, Prostor, 2003)

Arnošt Lustig viděl dost lidského utrpení na to, aby věděl, že člověk může vždy udělat jen to, co může, i kdyby jeho skutek byl pohoršující, proto je často třeba více pochopení než odsudku. Vzpomeňme na Pepíka z povídky *Porážka*, ke které se podrobněji vrátím později, vyšla v *Židovské ročence*.

Lustigovy postavy jsou živé, stále přítomné, i když už dávno po smrti; žijí však dál v literárním světě a v našem vědomí. Arnošt Lustig zvláště svými díly *Démanty noci*, *Útěk z ráje*, *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*, *Dita Saxová*, ale i mnoha svými povídkami patří k těm výjimečným spisovatelům, kteří cítí život v utrpení, a za každým utrpením opět nacházejí novou vůli k životu. Jeho literární postavy svým příběhem vypravují nejen o sobě, ale i o nás. A většina Lustigových děl, ať už jde o knihy, povídky nebo filmové scénáře, nekončí beznadějně ani zoufale.

Arnošt Lustig poskytl po návratu z emigrace četné rozhovory, novinářům, studentům, spisovatelům. Mnohé z nich vyšly knižně. Jen namátkou ještě uvedu *Dobrý den, pane Lustigu* Miroslava Kouby, krásný rozhovor Antonína Přídala v knize *Z očí do očí* i obsažnou knihu Františka Cingera *3krát 18, Portréty a postřehy*. Vypravěčský talent Arnošta Lustiga je obdivuhodný; Lustig má dar humoru. Rozhovor je pro něho jakýsi trochu jiný způsob psaní; vyprávěním se vrací a stále nachází nové variace, uvědomuje si, čeho si dříve nevěšiml, raduje se z nových poznatků. Slova byla kdysi záchrana a vyprávění terapie, pomohla mu tehdy i potom. A nejen to, slova a poutavá vyprávění mu přinesla i spisovatelské renomé. Vypravěčský talent by ale nestačil, kdyby autor neměl dar empatie.

Arnošt Lustig svoji koncentračnickou zkušenost proměnil v literární dílo, podobně jako Richard Glazar, Helga Hošková-Weisová, Erich Kulka, František R. Kraus, Primo Levi, Robert Antelme, Paul Celan, Imre Kertész, Piotr Rawicz, Jorge Semprún,

Elie Wiesel, Tadeusz Borowsky a mnoho a mnoho dalších. V této souvislosti se nelze nezmínit o Albertu Camusovi a jeho knize *Mor*. Smrtelná choroba je paralelou mezi vyvražďováním milionů Židů za války: všichni marně doufají, že mor se zarazí a oni budou ušetřeni. Mor je nevítaný host; *anděl moru, krásný jak Lucifer a zářící jako zlo samo. Mor je posléze sama forma života.*

Paříž, říjen 2022

Arnošt Lustig a Markéta Mališová: O ženách

Dostojevský tvrdil, že krása je ve skutečnosti ďábel. Na věřícího křesťana je to troufalé tvrzení. Je tedy i láska ďábelská?

(...)

- Ale jaký řád má láska? Není to jedna z věcí, které nemají řád? To by nám kdekdo snadno vyvrátil. Láska má – samozřejmě a dokazatelně – určitá pravidla, a kde jsou pravidla, je řád.
- Těmito pravidly se řídí a snaží se je objevit autoři jako Casanova, Hemingway, stejně jako jejich dávná předchůdkyně Sapfó, která z nešťastné, neopětované lásky skočila do propasti, než aby žila bez lásky.
- Není možné milovat ženu, když se nevžiješ do jejích pocitů. Pochopit, čím je jiná, než jsou ostatní. Vracíš se k matce, k jejím sklonům, k sestře nebo dívkám, které tak či onak prošly naším životem.
- Dovoláváš se zkušeností, kterých jsi nabyl, a zkušeností otcových a svých kamarádů. Do ohniska tvé pozornosti se dostávají všechny ženy, které znáš nebo o nichž jsi slyšel, četl.
- Jak máš ctít svou ženu jako matku, kdyby v tobě nebyl ani kousíček matky?
- V každém otci je současně něco mateřského, je-li to opravdu otec. Někteří otcové, nenosit kalhoty, by mohli být klidně matkami.
- Čím nás fascinují ženy? Nejdříve vidíte oči, tvář, hrdlo a prsa, obrysy boků a šlehnete pohledem až dolů, tím nádherným středem ženy, a pak necháte mluvit rozum. Co vyhraje, je už osud.

- V dětství jsem četl pohádku, jak se potkají na lávce Štěstí a Rozum a váhají, kdo se má komu vyhnout. Aby se dlouho nehádali, podrobí se zkoušce. Ovčákovi nedaleko se budou snažit vejít do života nejdříve Štěstí, pak Rozum. Kdo prohraje, na lávce nechá projít soupeře.
- Rozum proměnil ovčáka v prince, princ se dostal až na trůn, ale dvořané a soupeři proti němu kuli pikle, až měl skončit na popravišti. Kat už napřáhoval ruku se sekýrou, když se do toho vložilo Štěstí. Topůrko sekery se rozpadlo, a podle nepsaných zákonů musela být poprava odvolána. Rozum uznal, že Štěstí vyhrává. A od té doby víme, jak důležité je v našem životě štěstí.
- Potkat ženu, kterou milujeme, je štěstí. Rozum, přinejmenším na začátku, v tom hraje svou úlohu jen skromnou, i když se čím dál tím výrazněji dostává ke slovu. Ale spěje k úspěchu, jen když se propojí se štěstím. Štěstí nadále vítězí. Je v našem životě to nejdůležitější.
- Stálo by za to napsat pohádku, jak setkáváme ženy a co z toho vznikne.
- Smysl života, jak se po něm pídí filozofové všech dob, sám o sobě není. Asi tak, jako není stín, kde není světlo.
- Musíme povolát na pomoc život.
- Smysl života se podobá řece, která teče, se svými spodními proudy, víry a mělčinami a prohlubněmi, a nakonec se vlévá do moře, které je, alespoň na pohled, bezbřehé.
- Smysl života není jako slunce, které vychází a zapadá. Spíš jako hvězda, která svítí, pohasíná, a zanechává ještě nadlouho po sobě světlo.

— Arnošt Lustig a Markéta Mališová: *O ženách*, Nakladatelství Franze Kafky, 2008

Arnošt Lustig:

Krásné zelené oči

Zahlédla svou tvář v zrcadle za hauptmannovými zády, přepadlou, se zhrubými rysy, ve kterých se sotva poznávala. Měla být ráda, že se na ni nazpět nedívá zvíře, jakmile hauptmann odejde, osahá si celé tělo, aby se přesvědčila, že má ještě svou kůži, ne zvířecí srst.

Pořád váhal s odchodem. Už byla netrpělivá. Nesměla to dát na sobě znát.

Vytáhl z kapsy pouzdro na cigarety a zapálil si tenkou Juno zapalovačem. Jak se rozkročil, napadal zase trochu na levou nohu.

„Chytá a hoří,“ pochválil si. „Alespoň něco ještě funguje. Kouříš?“

„Ne.“

„Zkoušel as to?“

„Jako dítě.“

„Chceš?“

„Děkuju, ne. Vážně ne.“

Díval se na žhnoucí rouru a zkoumal ji, jako by se na ni díval poprvé v životě. Na něco si vzpomněl. Usmál se.

„Nebudeš tomu věřit. V ležení máme kamna s rourou jako tahle a v rouře myš. Kdykoli zatopíme, myš se schová. Nikdo neví kde. Jakmile roura vychladne, myš začne škrábat. Musí to být židovská myš. Nestačí asi jen vůle k životu. Nebo se přikrčit před úpalem. Myš musí být chytrá a mít štěstí, jinak nepřežije. Člověk by se měl učit i od myši.“

Viděl, jak zrudla, ale pokračoval. „Líbíš se mi, když se rdíš. Jak vidíš, nemůžu se s tebou rozloučit. Rád bych tě pozval na pivo do hostince u nádraží. Zkusím to, jestli tě se mnou pustí. Mají tam české pivo. Pověz, píšeš si s někým?“

„Ne.“

„Chtěla bys po mně někomu něco vzkázat? Někoho vyro-
zumět?“

„Děkuju,“ řekla, „ne.“

Sklopila oči. Cítila, jak se chvěje. Proč použil výrazu „židov-
ská myš“?

Položil jí prst na ústa. Ucukla, viděl, jak se polekala, ale ne-
dal to na sobě znát, aby ji nevyplašil ještě víc. Tázal se sám sebe,
proč mu tolik záleží na tom, aby si naklonil prostitutku, kterou
už měl.

„Zpronevěřila by ses něčemu, kdybys mě na rozloučenou
políbila?“

Poslechla.

Pak řekl: „Všechno je to scheiße. Žij blaze.“

Vzal si své žluté kožešinové rukavice, dlouhé až k lokti. Ty
snad ze skladů v Auschwitz-Birkenau nebyly. Byl náhle rozmr-
zelý. Natahoval si rukavice. Ruku jí tedy nepodá? Mrzí ho, že si
zadal? Zašel se svou dvorností moc daleko?

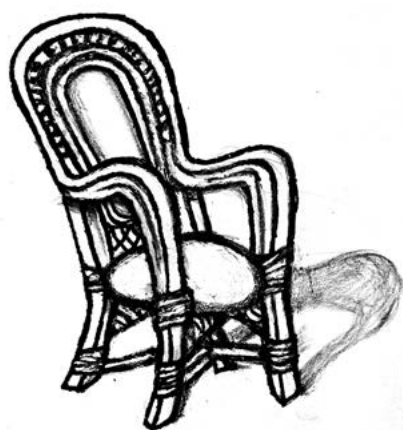
Napadlo ho, s jakým tučtem vojáků tahle hubená, usouže-
ná kurvička půjde zítra, pozítří, každý další den, než ji zlikvidují.
Nepochyboval o tom, že se opotřebuje. Životnost polních nevěs-
tek je kratší než životnost vojenského motocyklu.

— Ze stejnojmenné knihy, Mladá fronta, 2008

I. Krabice s vybledlými iniciálami A. L.

*Já vím, co je nevrátit se.
Skrze ostnaté dráty
jsem viděl slunce zapadat a hasnout.
Cítil jsem, jak mi drásá tělo
Slovo starého básníka:
„Zapadají a vracejí se slunce:
a nám, když po chvílce pohasne světlo,
je dáno spát po nekonečnou noc.“*

— Primo Levi, *Západ ve Fossoli*

Každý zachráněný je osud, zázrak, náhoda

Moje rozhovory s Arnoštem Lustigem, které jeho synovec Vladimír na oslavě spisovatelových narozenin v prosinci 2007 výstižně nazval rozpovědi, začaly už předcházejícího roku. Setkali jsme se tehdy v nemocnici v polovině února; venku byla ledová plískanice; zrovna dnes však bylo Arnoštu velmi zle, chtěla jsem všeho nechat a odejít. Ne, říkal, když přišlas v takové psotě. Čím více povídal, tím rychleji chorobné příznaky ustupovaly; nemocniční pokoj se rázem změnil v útulný obývací, kde se povíдалo, smálo a jedly se čokoládové bonbony. Když jsem kvečeru vyšla na chodbu, jedna pacientka se mne zeptala: *Tam je veselo, to mají asi doktoři večírek, vidíte?* Ne, odpověděla jsem a dodala: *Tam se právě uzdravil spisovatel Arnošt Lustig.*

Občas se stane, že záměr, který léta nosíme v hlavě, se začne náhle realizovat. K tomu přispěla i přes padesát let stará papírová krabice, do které tatínek léta ukládal výstřižky z novin o Arnoštu Lustigovi. Táta přežil nacistické vězení ve Vídni i v brněnských Kounicových kolejích a můj prastrýc Rudolf, pozdější slavný pařížský barman, utekl, podobně jako Arnošt, také z transportu, ale do Terezína; osvobození se dočkal u partyzánů. Zbytek života prožil ve Francii.

Po skončení války studoval tatínek s Arnoštem Lustigem Vysokou školu politických a sociálních věd, stejně jako on chtěl být novinářem. Přišel ale rok 1948 a tatínka ze studií vyloučili. Odmítl vstoupit do komunistické strany. Cesty studentů se rozešly jinými směry. Nicméně táta, o něco málo starší, nikdy nepřestal literární vzestup svého bývalého spolužáka, se kterým se od té doby patrně nikdy nesetkal, sledovat. Cítil, že Arnošt Lustig píše i to, co sám prožil ve vídeňské i brněnské věznici, kde se dočkal osvobození. Patřím ke generaci, která si po večerech ještě četla

oblíbené knihy, poslouchala rozhlasové hry i těšila se na večerní četbu na pokračování; stále vidím tátu, jak sedí u kuchyňského stolu, pokrytého květovaným ubrusem, s knihou *Můj přítel Vili Feld* a později zvláště s *Ditou Saxovou*; příběhem o dívce, kterou znal jen krátce, zato na ni nikdy nezapomněl. Nezapomněl na ni ani Lustig, autor jejího příběhu. Dodnes slyším tátův hlas, jak na mne volá v našem velkém dejvickém bytě: *Musím ti něco přečíst, takhle to bylo*. Vzpomínám si, jak jsme večer v kuchyni sedávali u starého rádia, na kterém si ráda hověla naše kočka Micka, a poslouchali večerní rozhlasové hry, jak jsme sledovali působivou rozhlasovou dramatizaci Lustigovy povídky *Člověk ve velikosti poštovní známky*, hrůzný dialog mezi Karlem Obergem a vězněm Henrykem Bleyem, dočasným správcem Prozatímního ústavu pro osamělé chlapce a dívky. Lustigova tvorba mne zajímala snad už od jedenácti dvanácti let.

Rodiče přede mnou neskrývali, o čem si povídali, o čem vyprávěli přátelé, kteří přežili koncentráky, lágry, věznice, válečné útrapy. Už tehdy jsem chápala, že každý zachráněný je něco výjimečného, možná zázrak, určitě osud, náhoda. I když ty příběhy ve mně vyvolávaly tíseň a smutek, poslouchala jsem často až do konce.

Pozdější Lustigův přítel, spisovatel, František R. Kraus, vězeň číslo B11632, se zachránil dramaticky, proplaval latrínamí. Na jaře 1945 se dostal už do osvobozené Budapešti a odtud do Prahy. Terezín, Auschwitz a Mauthausen přežila i Helga Hošková-Weisová, také Lustigova celoživotní přítelkyně, oba byli „terezínské děti“. Po osvobození absolvovala pražskou Akademii výtvarných umění, studovala u profesora Filly. I ona svoji tragickou zkušenost ztvárňuje ve svém díle. Zachránil se i Paul Celan, německý básník rumunského původu, také uprchl z koncentračního tábora a vrátil se domů. Z Treblinky zázračně utekl i český inženýr a prozaik Richard Glazar, později se uchýlil do švýcarského exilu. Osvobození se v Buchenwaldu dočkal slavný literát Elie

Wiesel, o setkání s ním, došlo k němu ve Spojených státech, mně Arnošt Lustig několikrát vypravoval. Wiesel většinu svých děl publikoval v pařížském nakladatelství Seuil, měl k tomu městu i redakci osobní vztah. Ke konci války se Wiesel opozdil při nástupu k evakuaci, na jeho místo nastoupil někdo jiný. Ve svých *Pamětech* si klade otázky: *Kdo to byl? Kdo mě nahradil? Nebo vlastně: kdo odešel, protože já se opozdil? Nikdy se to nedozvím, vím jen, že mu vděčím za svůj život.* A slavný italský spisovatel Primo Levi často opakoval, že při vstupu do koncentráku se naděje na přežití zvyšovala tím, zda vězeň umí německy a je zdravý. Jiný přeživší, známý literát a scénárista, Jorge Semprún, rodák z Madridu, byl přesvědčen, že i zvědavost jistým způsobem pomáhala vydržet. A Lustig zvědavý byl, svět ho zajímal, každý ho zajímal, s kým se na své životní pouti, tak trpce začínající, setkal. Možná i to byl klíč nejen k jeho schopnosti přežít, ale i k jeho dalšímu životu.

Tátova krabice s červenými vybledlými iniciálami A. L. přežila četná stěhování i jeho, zemřel na konci ledna roku 1999. Splácím tedy i jistý dluh; táta by si ty rozhovory jistě rád přečetl. Měsíce, týdny jsem se s Arnoštem Lustigem setkávala více či méně nepravidelně v kavárně hotelu Union na křižovatce pod nuselským mostem, nedaleko Botanické zahrady, přibližně v místech, kde se Arnošt Lustig kdysi schovával po svém útěku z transportu smrti; hovory pokračovaly i v dopisech mezi Prahou a Paříží; povíдали jsme si o všem možném, o lágrech, o utrpení, ale i o literatuře, o oblíbených autorech, o tom, co právě nového a zajímavého se děje ve Francii i v Čechách, o čem uvažujeme, co si myslíme...

Při přípravě knihy jsem se snažila, abych neoddělovala spisovatele, umělce a svědky těch hrůzných událostí, a abych i připomněla některá jejich díla. Byly to právě i jejich verše, které nám, čtenářům, mnohé předaly, a poezie tak přiblížila jejich zkušenost naší vlastní.

jaro 2022

Arnošt Lustig: Člověk ve velikosti poštovní známky

„Vy víte, pane, co bylo s mou ženou?“ Teď se zvedl vítr. Byla zima.

„Ovšemže vím,“ řekl Karl Oberg skoro důvěrně; „ale doufám, že to zůstane jen mezi námi. Šla do plynu, hned první hodinu po příjezdu do T. II; nešlo o žádný omyl, jak jsi to slyšel ty; půjdou tam všichni tví lidé.“

Poddůstojník si zakryl ústa, aby mu vítr nevnikal na rty.

„Tak se to přece zvedlo,“ řekl a po chvíli:

„Vím, že jsi dost silný, abys to snesl. Pro slabší mám pěknoučkou báchorku o mýdle a o sprchách. Ale ty víš, že v T. II je plyn. Ti, kteří si k němu přivoněli, říkají, že je jako hořká vůně mandlí. Ale to může být zaujatost. Není důležité, jakou má chuť. Kdo by si vymyslel něco pěknějšího? Leda žena. Máme více možností, ale já ti povím zatím jen o jedné. Jistě se zase sejdeme ke druhé lekci. Proč bys je dával jen ty? Jsou to malé krystalky, vousáči, které se vhazují otvorem pro sprchy, a na vzduchu vypouštějí plyn. Je těžší než vzduch, který ho porodil, a vytlačuje a polyká ho. A pak, tobě to smím svěřit; vím, že budeš držet jazyk za zuby, abys nikoho nezneklidnil. I lidi, kterým to jejich kamarádi sdělí, neuvěří. Ani já bych neuvěřil, kdyby to bylo obráceně a kdybyste vy ničili nás. Snad by to tak bylo, kdybychom prohráli válku; snad také ne. Také by se to nehodilo říkat dětem.“

A se spokojeným smíchem dodal: „Vidiš, jak může být užitečné ztratit se mnou cestou pár slov?“

„A s dětmi, které odešly, se stalo právě tohle?“

Henryk Bley ztratil snahu nehrbit se. Vítr se o něj zarážel: byl už skoro zmodralý mrazem. Měl tenkou kůži, která ho skoro nechránila.

„Se všemi se děje právě tohle, vousáči. I když se ostříháš a oholíš, bude to zase jako kámen na mořském dnu. Podívám se

na tebe a vím, kdo jsi a co si můžeš myslet. Příště bych s tebou rád mluvil o některých jiných věcech, na které se už jistě líp připravíš, ale teď, jak koukám, vypršel čas, který jsme ušetřili, a já budu zase muset jít svou cestou. Jsi z divného semene; myslíte si, že bez jednoho jediného lidského tvora by byl náš národ chudší; ale není to tak; ještě dlouho po nás to tak nebude. Většinou mlčíš, nutíš mne, abych tě škádlil. Cvičím si úsudek. Mně to tolik nevadí. Dráždilo by mne, že by sis mohl myslet, že mohu mluvit i do větru.“

— Arnošt Lustig: *Hořká vůně mandlí*, Mladá fronta, 1968

II. Příběhy o Zlu mohou působit Dobro

*Tak chtělo by se vypovědět čeho duše plna,
slova, však slova jsou tak nevýmluvná,
tak prázdně vyznívají, planě!*

— Josef Čapek, *Místo dopisu*

Předtím a potom

Čím více byla smrt blízko, čím více člověka a jeho okolí zachvacovala, tím více lidé prožívali každý okamžik; radost z cigarety vlastnoručně ubalené, z krajíce chleba, z dopisu, z balíčku... Tak podobně, cituji jen z paměti, vzpomínal izraelský spisovatel Aharon Appelfeld, autor více než třiceti významných titulů na téma šoa, při jedné příležitosti, jejíž podrobnosti si již přesně nevybavuji, na chlapce, který v lágru stále studoval matematiku a nikdy se nevzdal své učebnice. Kniha a studium mu pomáhaly v každodenním utrpení, surovosti.

Charlotte Salomonová, o které se zmíním později, maluje svůj poslední obraz ještě v předvečer nástupu do transportu a básnířka Ilse Weberová píše do posledního okamžiku své podmanivé básně, které na několika místech cituji. Básně z koncentračního tábora píše i Josef Čapek. Všichni tři, podobně jako mnozí jiní, hledali i byt pohasínající naději ve vlastní tvorbě, žel marně.

Dospělí, které postihla tragédie lágrů, věznic či ghett, však mohli srovnávat, věděli, jaký byl život *předtím a potom*, ale děti sotva maličko odrostlé, jako byli Arnošt Lustig a Helga Hošková-Weissová, na tom byly jinak; nevěděly, neměly často žádné srovnání, vzpomínky na normální život, některé z nich znaly jen sirotčinec, ghetto a lágr...

Takový je i osud zrzky Hanky Kaudersové, Kůstky, z Lustigova příběhu *Krásné zelené oči*. I její svět byl jen pokoření, otupělost a strach; bojuje o přežití, čelí nátlaku, tak jak je toho ve svém ještě dětském věku schopna.

Slova mohou jen obtížně zachytit, co všechno lidé tehdy prožívali, vytrpěli, čemu byli vystaveni. Příliš mnoho a víc, než šlo napsat, se tehdy stalo. A i když autor dokáže o tom všem působivě vyprávět, přiblížit danou dobu lépe než historické studie, literární tvorba na tuto skutečnost nestačí. Přesto je ale možná

jediným prostředkem, který dokáže zabránit zapomnění. Pokud si ovšem autor i jeho čtenář zachovali cit, zvědavost i chuť psát a číst, pak jim literatura pomáhá, aby se dokázali snadněji přenést od zoufalství někam jinam, možná k něčemu, co ho přesahuje... A nezapomeňme, platí, že *příběhy o Zlu mohou působit Dobro*, jak Lustig rád říkával.

Nyní, když se po letech vracím ke svým rozhovorům s ním a připravuji je ke knižnímu vydání, třaskavá válka opět zmítá zemí v naší blízkosti, dokonce i v zemi vzdálené. Opět je mír jen prchavé slovo. Ožily zase strategie, plány, koncepty bojechtivých politiků, generálů, plukovníků, vojenských poradců, výrobců zbraní, stavitelů vojenských základů a baráků. Slova, obraty a věty k člověku opět promlouvají podle válečné logiky. Mocní tohoto světa zase nedokázali zabránit válečnému běsnění, nevzali v úvahu známé ponaučení, že každá válka se nakonec vymkne kontrole, a tak eventuality další světové války a nukleárních bomb není fantazií.

Představuji si, co by tomu Arnošt Lustig řekl, vím, že by mi jednou večer brknul a v duchu slyším jeho hlas: *Hele, hele, napiš k tomu něco...*

Ale vždyť jsme, Arnošte, přece právě k tomu už hodně řekli, napsali, ale co jsou slova, úvahy a myšlenky proti válečnému třesku, surovému hluku tanků, výbuchům a obětem na všech stranách; proti zoufalství, násilnému odloučení, nářkům a zmařeným nadějím. To, co se děje, je opět tragédie. Žel zdaleka ne jediná. A mám-li být upřímná, pak ti musím, Arnošte, říci: *Jímá mne hrůza ze studu, že svět dopustil, aby život byl opět zpochybněn.*

květen 2022

III. Nevařte si polívku z muchomůrek ve snaze nasytit se...

*Literatura kotví v mravnosti,
dokonce i tehdy, když popisuje nemravné.*

— Arnošt Lustig

Lustigova kniha O literatuře

Můj život by mohl být příběhem dvacátého století jen asi jako je kapka rosy zrcadlem oblohy. Pouze letopočet může být kulatý a lidská mysl, duše člověka, se spíš podobají ohlazovanému, stále drsnému kameni, omílanému prudkou i tichou vodou, zkoušenému vichry, než se rozpadne. Nebo mostu, po němž se dá přejít, odněkud někam.

— Arnošt Lustig, *O literatuře*

Arnošt Lustig je spisovatel, scénárista a profesor literatury; autor *Modlitby pro Kateřinu Horovitzovou*, *Dity Saxové*, *Démantů noci*, *Transportu z ráje*, ale i nedávno vydaných knih jako *Od rána do večera*, *Tanga z Hamburku* i *Propast* a dalších významných děl s tématem holocaustu; jeho díla byla přeložena do více než dvaceti jazyků a stala se předlohami i pro filmová ztvárnění. Arnošt Lustig, jak sám říká, má domov jeden, ale dvě bydliště: v Praze a ve Washingtonu. Je nositelem mnohých literárních ocenění a nepochybně patří mezi nejvýznamnější současné spisovatele, humanisty, jejichž životním tématem je lidské utrpení, člověk v koncentráku, blízko smrti. Loni, u příležitosti jeho osmdesátin, mu vyšla nevelká knížka s názvem *O literatuře*, kterou vydalo Nakladatelství Franze Kafky; doslovem ji doprovodila Markéta Mališová.

Jde o stostránkovou knížku kapesního formátu, pěkně graficky upravenou, kratičké předmluvy se ujala spisovatelka Lenka Reinerová, jejíž osud a životní zkušenosti se v mnohém podobají tomu, co prožil i autor. Text je čtyřjazyčný; Lustigovu úvahu na téma *Proč píší* si čtenář může přečíst jen v němčině, povídka *Štěpán a Anna*, která už kdysi vyšla v jeho povídkové knize *Noc*

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ŽIVOT, nebo PSANÍ?.

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.